

Nr 13.

Utlåtande i anledning av väckta motioner rörande dels viss utvidgning av den s. k. sociala arrendelagstiftningen m. m., dels ock ändring i lagen den 30 juni 1947 (nr 288) om uppsikt å jordbruk.

Tredje lagutskottet har till behandling förehaft tre inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen inom första kammaren nr 11 av herr *Larsson, Sigfrid*, samt inom andra kammaren nr 20 av herr *Ericsson* i Näs m. fl. ävensom nr 76 av herrar *Ericsson* i Näs och *Jonsson* i Skedsbygd.

I motionerna I:11 och II:20, vilka är likalydande, har hemställts »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning och förslag dels i syfte att underlätta arrendatorernas friköp av arrendegårdar under större gods och dels också i syfte att utvidga den sociala arrendelagen på ett sådant sätt att sammanslagning av arrendegårdar under gods antingen med varandra eller med huvudgården kan förhindras, då något behov ur rationaliseringssynpunkt ej kan synas förfinnas för sådana sammanslagningar».

I motionen II:76 hemställes »att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning och förslag i avsikt att snarast åstadkomma en komplettering av 1947 års uppsiktslag i enlighet med motionens syfte».

Beträffande de skäl, som åberopats till stöd för motionärernas förslag, får utskottet hänvisa till motionerna.

Över dessa har i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver inhämtats yttrande från lantbruksstyrelsen. På begäran av utskottet har därjämte yttranden avgivits av Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet Landsbygdens folk.

Gällande rätt.

Nyttjanderättshavare har i vissa fall möjlighet att inlösa till honom upplåtet markområde enligt lagen den 18 juni 1925 om rätt i vissa fall för nyttjanderättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område (ensittarlagen). För inlösning enligt ensittarlagen fordras emellertid bland annat, att marken är upplåten på viss längre tid, att nyttjanderättshavaren tillhörig boningshus, som lämnade nöjaktig bostad åt honom och hans familj, fanns uppfört å marken den 1 januari 1919 och att minst en fjärdedel av

det värde, marken med därå befintliga byggnader äger, belöper på nyttjanderättshavarens byggnader.

För vissa slag av arrenden, s. k. sociala arrenden, finnes särbestämmelser av för arrendatorerna förmånlig art i 2 kap. 49—69 §§ *lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom*. Dessa särbestämmelser är tillämpliga å upplåtelse på arrende av brukningsdel, som omfattar högst femtio hektar odlad jord, bland annat om brukningsdelen tillhör bolag, förening eller stiftelse eller utgöres av gård, torp eller annan jordbrukslägenhet, som lyder under huvudgård och tillhör enskild person eller fideikommiss. För små brukningsdelar göres dock visst undantag. Upplåtelse av socialt arrende för viss tid skall ske för minst fem år. Är kortare arrendetid avtalad, gäller upplåtelsen likväl för fem år. Vid utgången av arrende, som gäller för viss tid, äger arrendatorn rätt till nytt arrende för en tid av fem år; sådan rätt tillkommer arrendatorn vid utgången av vart femte år (optionsrätt). Rätten till nytt arrende (optionsrätten) förfaller dock, om arrendatorn påtagligen eftersatt sina förpliktelser enligt arrendeavtalet eller jordägaren avser, att han själv, hans make eller avkomling eller hans adoptivbarn eller dess avkomling skall bruka fastigheten, eller det på grund av särskilda förhållanden måste anses för jordägaren medföra påtagligt men, att arrendatorn kvarsitter å fastigheten.

Ifrågavarande särbestämmelser i nyttjanderättslagen bereder arrendator speciella förmåner också i andra hänseenden än de nu nämnda. Som särskilt betydelsefull må framhållas föreskriften, att jordägaren vid arrendators tillträde av brukningsdelen skall avlämna bostadshus i det skick, som motsvarar vad enligt gällande hälsovårdsstadga kräves, ävensom för jordbruket nödiga ekonomibyggnader så beskaffade, att ej därå oundgängligen påkallas ombyggnad eller annan reparation än mindre reparation.

Sker försäljning av fastigheten eller del därav äger arrendatorn, såframt han är förvarad vid sin rätt till nytt arrende, åtnjuta förköpsrätt enligt *lagen den 22 december 1943 om arrendators förköpsrätt*. Enligt 1 § i denna lag äger arrendatorn, när försäljning sker av fastighet, som sammanfaller med det arrenderade området eller vars odlade jord till större delen ingår i arrendet, lösa till sig fastigheten till det pris som köparen utfäst. Förköpsrätten får dock enligt 2 § ej utövas, där köparen är säljarens make, avkomling, adoptivbarn eller dess avkomling eller säljarens syskon, ej heller där fastigheten säljes tillsammans med huvudgård, varunder den lyder, eller där viss lott i fastigheten säljes till någon som förut var delägare i densamma. Vidare får förköpsrätt ej utövas, om försäljningen sker i den ordning utsökningslagen bestämmer.

Såsom ett återhållande moment gentemot en eventuell benägenhet hos jordägarna att söka undandraga sig de sociala arrendebestämmelserna verka vissa bestämmelser i *lagen den 30 juni 1947 om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom* och *lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk*. I 1 §

sistnämnda lag stadgas, att om en brukningsdel omfattar odlad jord till en vidd överstigande två hektar skall uppsikt hållas däröver att brukningsdelen ej vanhävdas, vare sig därigenom att jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras, eller därigenom att för jordbruket erforderliga byggnader bortföras eller lämnas utan nödigt underhåll. Uppsikten skall utövas av lantbruksnämnderna. Till vanhävd är enligt 2 § ej att hänföra nedläggande av jordbruk å brukningsdel eller del därav, om med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och belägenhet samt övriga omständigheter det måste anses olämpligt att där driva varaktigt jordbruk. Ej heller skall den omständigheten att byggnad bortföres eller lämnas utan nödigt underhåll anses såsom vanhävd, om byggnaden blivit obehövlig till följd av sådan förändring i driften av jordbruket, som är till varaktig fördel för detsamma, eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som står i överensstämmelse med ändamålsenlig planläggning av jordbruket i orten, eller ock av annan giltig anledning.

Tidigare behandling av spörsmål som upptages i motionerna.

Frågan om friköp av arrendejordbruk har tidigare vid många tillfällen varit föremål för prövning av riksdagen. Senast skedde detta år 1950, då riksdagen hade att taga ställning till de i motionerna I: 168 och II: 212 framförda yrkendena om utredning och förslag angående friköp från arrendatorernas sida av bärkraftiga under större gods hörande arrendegårdar, när ägarna eller godsförvaltningarna hade för avsikt att sammanslå sådana gårdar antingen inbördes eller med huvudgården. I sitt i sistnämnda ärende avgivna utlåtande nr 15 lämnade tredje lagutskottet vid 1950 års riksdag en redogörelse för den riksdagsbehandling av friköpsfrågan, vilken förevarit under åren dessförinnan (s. 3—6). Utskottet får här hänvisa till sagda redogörelse.

Tredje lagutskottets utlåtande nr 15/1950 avsåg dessutom motionsvis framförda yrkanden om utsträckning av tillämpningsområdet för de sociala arrendebestämmelserna. Utsträckningen skulle bestå i att den s. k. övre arealgränsen, 50 hektar, skulle bortfalla. Sin ståndpunkt till de sålunda väckta frågorna om en friköpsrätt och arealgränsens slopande angav utskottet på följande sätt:

Båda de förevarande motionsyrkandena — införande av friköpsrätt för arrendator i visst fall samt upphävande av den för tillämpning av de sociala arrendebestämmelserna gällande s. k. övre arealgränsen — ha väsentligen motiverats med en i motionerna påtalad tendens hos jordägarna att minska antalet arrendejordbruk genom att sammanslå arrendegårdar eller taga dem under eget bruk. Anledningen till dessa sammanslagningar och indragningar säges ofta vara att jordägaren icke vill vara bunden av de strängare

bestämmelserna för sociala arrenden. Genom att sammanslå två eller flera självständiga arrendejordbruk kan en större brukningsdel bildas, för vilken på grund av arealgränsen de sociala reglerna icke gälla. Ett medel att hindra detta skulle vara att slopa gränsen. Därest jordägaren i stället ämnar begagna utvägen att lägga det utarrenderade området i sambruk med huvudgården eller eljest taga det i eget bruk, skulle medlet att bevara området såsom självständig brukningsdel vara att medgiva arrendatorn friköpsrätt.

Utskottet finner att de väckta frågorna förtjäna största beaktande. Materialet från de senaste jordbruksräkningarna (verkställda åren 1937 och 1944) visar en minskning under mellanperioden av arrendejordbrukens antal och av den totala arealen utarrenderad jord. En del av denna minskning torde hänföra sig till försäljning av arrendejordbruk till ägarjordbruk. För tiden efter år 1944 saknas allmänna statistiska uppgifter. Det torde emellertid vara riktigt att, såsom i motionerna anföres, alltjämt en viss tendens till indragning av arrenden liksom till sammanslagning av arrendegårdar förefinnes. I hur stor utsträckning sådant förekommer kan dock icke med säkerhet bedömas.

Det bör emellertid bemärkas, att dylika ändringar i fråga om jordens brukningssätt mången gång äro föranledda av fullt legitima rationaliseringssträvanden. Det kan givetvis ofta vara till fördel ur ekonomisk och jordbruksteknisk synpunkt att sammanslå två till varandra gränsande brukningsdelar. En bidragande omständighet kan vara att det med nuvarande byggkostnader ställer sig oekonomiskt att underhålla och komplettera byggnadsbeståndet å båda jordbruken.

För en sammanslagning av brukningsdelar, som står i överensstämmelse med en ändamålsenlig planläggning av jordbruket i orten, lägger 1947 års uppsiktslag icke hinder i vägen. Mot sammanslagningar i andra fall utgöra bestämmelserna i nämnda lag däremot ett visst hinder genom de möjligheter som där givits lantbruksnämnd att inskrida mot vanhävd bestående i att för jordbruket erforderliga byggnader bortföras eller lämnas utan nödigt underhåll. Sammanslagning av flera sociala arrendejordbruk till en större arrendegård hindras vidare genom reglerna om arrendators optionsrätt.

Därest det skulle visa sig, att de korrektiv mot icke önskvärda arrendeindragningar, som sålunda finnas, ej äro tillräckliga, böra enligt utskottets mening andra åtgärder för att skydda arrendatorerna övervägas. Det synes emellertid tvivelaktigt om därvid de utvägar, som anvisats i motionerna, äro de lämpligaste. Ett medgivande av obligatorisk friköpsrätt för arrendator på sätt som påyrkats skulle onekligen innebära ett mycket långt gående ingrepp i den enskilda äganderätten och sannolikt komma att medföra att jordägarna bleve obenägna att upplåta jord på arrende. Samma verkan skulle troligen ett borttagande av den övre arealgränsen få. Beträffande arealgränsen må ytterligare framhållas, att det i och för sig synes motiverat att i fråga om tillämpningen av de sociala arrendebestämmelserna göra skillnad mellan större och mindre arrenden. Vid de större arrendena, vilka f. ö. äro förhållandevis få, intager icke arrendatorn den ställning av svagare part i förhållande till jordägaren som arrendatorn av ett mindre jordbruk ofta har. Det skulle av denna anledning bl. a. icke vara lämpligt att beträffande större arrenden reglera byggnads- och reparationskyldigheten i enlighet med de sociala arrendebestämmelserna.

Såsom redan framhållits saknar utskottet säkra hållpunkter för att ett ingripande lagstiftningsvägen nu skulle vara av behovet påkallat. Det bör emellertid vara en angelägen uppgift för Kungl. Maj:t och lantbruksstyrelsen att med uppmärksamhet följa utvecklingen på förevarande område, undersöka i vilken omfattning indragning av arrenden äger rum samt vid behov överväga och föreslå lämpliga åtgärder.

Yttrandena över förevarande motioner.

Lantbruksstyrelsen har avstyrkt såväl motionerna I: 11 och II: 20 som motionen II: 76. I anledning av de två förstnämnda uttalar styrelsen bland annat följande:

Vad angår utvecklingen i fråga om antalet arrendejordbruk och den totala arealen utarrenderad jord vill lantbruksstyrelsen först framhålla, att några exakta uppgifter härom icke föreligga, eftersom bearbetningen av 1951 års jordbruksräkning ännu icke är slutförd. Vissa utvecklingstendenser äro dock tydligt skönjbara. Å ena sidan har det under de senaste åren varit en påtaglig tendens hos vissa grupper av ägare av jordbruksfastigheter att hellre utarrendera än sälja fastigheterna, exempelvis i samband med arvskiften eller då de på grund av hög ålder ej ansett sig kunna fortsätta med jordbruket och ej haft barn som skolat övertaga detta. I vad mån denna utveckling medfört att nya arrendejordbruk blivit disponibla är dock ovisst, då jorden ofta torde ha utarrenderats till grannar, vilka redan tidigare innehåft jordbruk. En annan, mycket påtaglig tendens har varit den av motionärerna påtalade, nämligen att innehavarna av större gods och fideikommiss uppsagt arrendatorer på underlydande gårdar och tagit gårdarna under eget bruk eller sammanlagt arrendegårdar, vilka tidigare utgjort särskilda brukningsenheter, till större arrendegårdar. Som exempel på den omfattning, i vilken dylikt nedläggande av arrendegårdar förekommit, kan nämnas att enligt en undersökning, som lantbruksnämnden i Södermanlands län företagit hösten 1951, antalet arrendegårdar vid 76 större gods i länet under tiden från och med år 1938 till och med år 1950 minskat från 1 429 till 845 och efter år 1950 torde ha nedgått ytterligare.

Lantbruksstyrelsen anser det angeläget att understryka att den sammanslagning av arrendegårdar, som hittills skett, till mycket stor del torde få anses ha varit till nytta för jordbruket och ha stått i full överensstämmelse med de riktlinjer, som statsmakterna uppdragit för den fortsatta jordbrukspolitiken. Detta gäller även i många fall, där sammanslagningarna gått längre än som varit nödvändigt för att uppnå minimigränsen för ett bärkraftigt jordbruk. Styrelsen vill i detta sammanhang erinra om att departementschefen i prop. nr 75/1947 angående riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken m. m. vad angår omfattningen av den statliga verksamheten för yttre rationalisering bland annat uttalade, att det otvivelaktigt komme att finnas utrymme för och behov av åtgärder för yttre rationalisering även i många andra fall än dem, där, enligt vad tidigare i propositionen sagts, det allmänna borde medverka vid utförande av dylika åtgärder. Från det allmännas sida borde ej resas hinder för en sådan yttre rationalisering, som jordbrukarna själva kunde vilja genomföra. Tvärt-

om borde en dylik verksamhet uppmuntras. Uttalandet lämnades oemotsagt av riksdagen.

Å andra sidan är det enligt styrelsens mening obestriddigt, att nedläggning av arrendegårdar — vare sig jordbruket lagts till annan arrendegård eller till huvudgården — i en del fall skett på ett sätt, som icke kan anses ägnat att främja en lyckosam utveckling av jordbruket. Styrelsen äger sålunda exempelvis kännedom om åtskilliga fall då förhållandevis stora arrendegårdar efter uppsägning av arrendatorn lagts under huvudgårdens drift, ehuru de varit fullt bärkraftiga och sammanslagningen icke inneburit någon nämnvärd fördel ur ekonomisk synpunkt men däremot, såsom motionärerna påpekat, kunnat ytterligare försvåra strävandena att motverka en avfolkning av landsbygden. I vissa av dessa fall ha uppsägningarna avsett gårdar, på vilka arrendatorn och hans förfäder suttit i flera generationer.

Det medel, som för närvarande står till förfogande för att motverka en ur allmänna synpunkter olämplig sammanslagning av arrendejordbruk, är den befogenhet att kräva vidmakthållande av byggnadsbeståndet, som lantbruksnämnden har enligt lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk. Det är emellertid klart, att möjligheterna att på denna väg nå resultat äro begränsade. Lantbruksstyrelsen anser det därför i och för sig önskvärt, att andra möjligheter skola skapas att förhindra olämpliga sammanslagningar av arrendejordbruk. Samtidigt vill styrelsen dock framhålla, att det är nödvändigt att på detta område gå fram med försiktighet. Av skäl som anförts i tredje lagutskottets nyss återgivna utlåtande hyser lantbruksstyrelsen stor tveksamhet beträffande tanken på att införa en friköpsrätt eller att höja den övre arealgränsen för sociala arrenden. Däremot synes det styrelsen troligt, att en framkomlig väg skulle kunna vara att i vissa fall bereda arrendatorer ett ökat skydd mot uppsägning från fastighetsägarens sida. Detta utvidgade skydd borde gälla såväl sociala som vanliga arrenden och ha till uppgift att hindra särskilt stötande uppsägningar. Styrelsen har härvid särskilt tänkt på sådana fall, då ett arrende innehafts av samma släkt under en lång tid och uppsägningen har till syfte att möjliggöra en sammanslagning av arrendejordbruket med annat jordbruk, som ur skilda synpunkter måste anses olämplig. Styrelsen överväger för närvarande frågan om de ändringar i arrendelagen, som böra vidtagas i syfte att skapa sådant skydd. Förslag härom torde styrelsen kunna framlägga under loppet av innevarande år.

I avbidan på de resultat, till vilka styrelsens nu nämnda överväganden kunna leda, anser styrelsen det lämpligast, att någon utredning i det av motionärerna angivna syftet ej igångsättes.

Motion II: 76 har föranlett följande yttrande från styrelsens sida:

Lantbruksstyrelsen är väl medveten om att de av motionärerna påtalade förhållandena existera. Säkerligen har också detta arrendesystem blivit mer och mer vanligt under de senare åren. Inte endast den av motionärerna angivna ägarekategorien använder sig därav. Jämväl jordbrukare, som av ålders- eller andra skäl önska upphöra med jordbruksdriften, finna det vara fördelaktigt att bo kvar i bostadshuset och överlämna skötseln av åkerjorden till grannar.

Ett sambruk av den art, som nu angivits, kan givetvis ofta vara till övervägande gagn för jordbruket, då det kan innebära ett sätt att i vart fall temporärt åstadkomma en erforderlig förstärkning av angränsande jord-

bruk. Det kan emellertid i vissa fall också leda till en icke önskvärd nedgång av antalet bärkraftiga jordbruk i en viss bygd.

Ehuru lantbruksstyrelsen sålunda delar motionärernas uppfattning om de olägenheter, som i vissa fall kunna uppkomma genom att bärkraftiga jordbruk utarrenderas till grannar, kan styrelsen dock ej finna den väg, som de föreslagit i syfte att råda bot på dessa missförhållanden, lämplig. Om förslaget genomfördes skulle detta innebära att utarrenderingen av jordbruksjord i mycket stor utsträckning skulle läggas under statlig myndighets kontroll. De nyss berörda olägenheterna torde ej kunna anses vara så stora, att de kunna motivera en dylik ur såväl principiella som praktiska synpunkter betänklig åtgärd.

Styrelsen vill emellertid i detta sammanhang nämna, att styrelsen i vissa andra avseenden funnit en översyn av uppsiktslagen påkallad. Styrelsen har därför för avsikt att hos Kungl. Maj:t hemställa om uppdrag att företaga en sådan översyn. Därest denna kommer till stånd kommer givetvis även att beaktas frågan i vad mån man utan sådana långtgående åtgärder som angivas i motionen och inom ramen för en uppsiktslagstiftning kan komma till rätta med det nu föreliggande problemet.

Enligt *Sveriges lantbruksförbund* skulle en lagstiftning i enlighet med önskemålen i motionerna I: 11 och II: 20 innebära en ytterligare inskränkning i jordägarens möjligheter att förfoga över sin fastighet. En sådan lagstiftning kunde lätt medföra den konsekvensen, att jordägare bleve mindre benägna att upplåta jord på arrende. De av motionärerna upptagna frågorna vore emellertid så komplicerade, att förbundet först efter det en eventuell utredning verkställtts vore berett att taga ställning.

Över motionen II: 76 har förbundet yttrat följande:

Betraktas den i motionen uppdragna frågan ur ren jordpolitisk synpunkt torde stå klart, att ifrågavarande förfarande utgör en välkommen form för den numera eftersträfvade utvecklingen mot större och bärkraftigare enheter. Enligt förbundet bör därför den av motionärerna föreslagna kompletteringen av 1947 års uppsiktslag i angivet syfte begränsas till allenast sådana jordbruk, som med hänsyn till storlek, arrondering och driftförhållanden på längre sikt kunna anses som bärkraftiga jordbruk. Med den ovan jorda reservationen får förbundet tillstyrka motionärernas hemställan.

Riksförbundet Landsbygdens folk har i ett sammanhang behandlat samtliga tre motioner. Förbundet framhåller följande:

Förbundet är väl medvetet om de förhållanden, som påtalats i motionerna, och instämmer helt i motionärernas uppfattning, att en sammanslagning och rationalisering av redan bärkraftiga jordbruk av sådana anledningar, som omnämnas i motionerna, är olycklig och bör förebyggas genom ändrad lagstiftning. Förbundet vill emellertid framhålla de svårigheter, som kunna uppstå när man genom lagstiftning skall avgöra huruvida en sammanslagning av brukningsdelar är befogad eller icke. I den pågående rationaliseringen av det svenska jordbruket torde många sammanslagningar av såväl bärkraftiga som icke bärkraftiga brukningsdelar vara fullt legitima och i överensstämmelse med statens jordbrukspolitik.

I motionerna I: 11 och II: 20 ha motionärerna endast omnämnt de sociala

arrendena. Enligt förbundets uppfattning torde alla skäl tala för att även arrenden, som lyda under allmänna arrendelagen eller under de särskilda arrendebestämmelser, som förefinnas för kommuner, universitet, ecklesiastika egendomar samt kronoegendomar, upptagas till granskning i ifrågasvarande avseende.

Rörande arrendators rätt att friköpa den arrenderade fastigheten anser riksförbundet att innan man reglerar denna sak genom lagstiftning, bör frågan om en avveckling av de bestående fideikommissen ha blivit slutförd.

Förbundet anser att då de i motionerna väckta frågorna gripa in i varandra och även beröra andra bestämmelser i arrendelagen, böra frågorna icke lösas var för sig utan i ett sammanhang. Förbundet vill därför rekommendera, att frågorna upptagas till utredning i samband med den översyn av arrendelagstiftningen, som riksförbundet begärt hos Konungen den 16/6 1952.

Utskottet.

I motionerna I: 11 och II: 20 påtalas vissa förhållanden, som enligt motionärerna vore ägnade att motverka syftemålen med den sociala arrendelagstiftningen. Det framhålles, att under senare år förmärkts en allt tydligare tendens hos innehavare av större gods att dels lägga utarrenderade brukningsdelar under eget bruk och dels sammanslå sådana brukningsdelar. Avsikten med dessa indragningar och sammanslagningar av arrendena vore bland annat att undgå den byggnadsskyldighet, som vid de sociala arrendena åvilade jordägaren i förhållande till arrendatorn. Enligt motionärerna berättigade en dylik utveckling till att man beträffande arrenden under större gods övervägde åtgärder för att underlätta friköp av arrendena och för att förhindra sådana indragningar och sammanslagningar, som icke motiverades av något rationaliseringsbehov. Motionerna utmynnar i en hemställan om riksdagsskrivelse med begäran om skyndsamt utredning i detta syfte.

Som lantbruksstyrelsen uttalar i sitt yttrande över motionerna är bearbetningen av 1951 års jordbruksräkning ännu icke slutförd. Med hänsyn härtill kan de utvecklingstendenser, som motionärerna säger sig ha förmärkt, icke belysas med fullständiga sifferuppgifter av någorlunda aktuell karaktär. Lantbruksstyrelsen vitsordar icke desto mindre, att tendenserna i fråga är tydligt skönjbara. Exempel på den omfattning, i vilken arrendegårdarnas antal sjunkit, hade framkommit bland annat vid en undersökning i Södermanlands län, där antalet arrendegårdar vid 76 större gods i länet under tiden från och med år 1938 till och med år 1950 minskat från 1 429 till 845, till alldeles övervägande del beroende på omnämnda tendens.

Motionärerna hävdar, att berörda utveckling inger betänkligheter ur skilda synpunkter. Främst framstode det olämpligt att i en tid, då statsmakterna genom sin jordpolitik eftersträvade att få till stånd fullständiga jordbruk, en mängd redan befintliga bärkraftiga jordbruk finge upphöra

såsom självständiga genom indragningarna och sammanslagningarna. Andra konsekvenser av dessa åtgärder vore att befolkningen uttunnades i de berörda områdena. Härav följde i sin tur återverkningar å skatteunderlaget och de kommunala gemensamhetsanordningar, som berodde av detta. Vad motionärerna sålunda anfört kan enligt utskottets mening icke fränkännas avseende. Det är i princip ett samhällsintresse, att tillgången på fullständiga jordbruk icke i alltför hög grad minskas. Har utarrenderad brukningsdel varit fullt bärkraftig, är det därför mindre önskvärt, att brukningsdelen upphör såsom självständig genom att den indrages under huvudgården eller sammanslås med annan arrendegård. Direkt otillfredsställande blir resultatet, om indragningen eller sammanslagningen icke betingats av någon egentlig vinning av produktionsekonomisk natur. Förfarandet kommer då att framstå som en utväg att befria jordägaren från de särskilda förpliktelser, bland annat med avseende å arrendegårdens byggnadsbestånd, vilka vid ifrågavarande sociala arrenden åvilar jordägaren gentemot arrendatorn.

Otvivelaktigt kan alltså åberopas vissa skäl för att man skulle söka ytterligare stärka arrendatorns ställning i sociala arrendeförhållanden. Eventuella lagstiftningsåtgärder i detta syfte skulle väl närmast gå ut på att beskära jordägarens hittillsvarande möjligheter att bryta arrendatorns rätt till förlängning av arrendeavtalet — den s. k. optionsrätten. För närvarande gäller i detta avseende att jordägaren kan motsätta sig en avtalsförlängning dels om arrendatorn påtagligt eftersatt sina förpliktelser enligt avtalet, dels om jordägaren avser att han själv, hans make eller avkomling eller hans adoptivbarn eller dess avkomling skall bruka fastigheten, dels ock om det på grund av särskilda förhållanden måste anses medföra påtagligt men för jordägaren, att arrendatorn kvarsitter å fastigheten. Sistnämnda grund för optionsrättens brytande har i förarbetena till ifrågavarande regler i nyttjanderättslagen angivits kunna tillämpas, när en jordägare vill omreglera sina arrendeställen i syfte att tillskapa mera bärkraftiga jordbruk. Omvänt följer härav att grunden icke kan åberopas för åstadkommandet av sådana här ovan berörda arrendeindragningar och arrendesammanslagningar, som icke innebär någon driftsekonomisk fördel. Jordägarens rätt att motsätta sig arrendeavtalets förlängning i de fall, då arrendatorn gjort sig skyldig till försumlighet, lär knappast kunna sättas i fråga. Den grund för optionsrättens brytande, vilken i första hand skulle kunna diskuteras, vore väl den som innebär att jordägaren kan hänvisa till att han själv eller någon honom närstående skall övertaga brukandet av jorden. Här är emellertid att märka, att denna grund till följd av sakens natur mera sällan kan åberopas vid uppsägningar, som åsyftar att möjliggöra sammanslagning av arrendegård med annan arrendegård.

Åtminstone arrendesammanslagningarna skulle därför av allt att döma icke påverkas nämnvärt av sådana jämkningar i jordägarens befogenhet att bryta optionsrätten, som ligger närmast till hands. Däremot är det

uppenbart att ett mer eller mindre totalt upphävande av jordägarens rätt i sistnämnda hänseende effektivt skulle stoppa den av motionärerna påtalade utvecklingen både vad gäller arrendesammanslagningarna och arrendeindragningarna. I samma riktning skulle ett införande av friköpsrätt verka. Åtskilliga omständigheter talar emellertid mot att man över huvud taget tillgriper lagstiftningsåtgärder i motionernas syfte. Främst må här framhållas att lagstiftningsingripanden kan befaras göra jordägarna obenäpna att i fortsättningen upplåta jord på arrende. I stället för att bevara tillgången på arrendegårdar skulle ingripandena på så sätt medföra helt motsatta resultat och följaktligen orsaka direkt skada för de intressen, motionärerna företräder. Som lantbruksstyrelsen understrukit i sitt yttrande över motionerna, bör dessutom beaktas att den indragning respektive sammanslagning av arrendegårdar, som hittills skett, till mycket stor del får anses ha varit till nytta för jordbruket och ha stått i överensstämmelse med de riktlinjer, som statsmakterna uppdragit för den fortsatta jordbrukspolitiken. Det sagda gäller enligt lantbruksstyrelsen jämväl i många fall, där åtgärderna gått längre än som varit nödvändigt för att uppnå minimigränsen för ett bärkraftigt jordbruk. Styrelsen har i detta sammanhang hänvisat till vissa uttalanden av vederbörande departementschef i propositionen nr 75/1947 angående riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken m. m. (se s. 210). Uttalandena gick ut på att det komme att finnas behov av åtgärder för jordbrukets yttre rationalisering även i många andra fall än dem, där det allmänna borde medverka vid genomförandet av dylika åtgärder. Från det allmännas sida borde därför ej resas hinder för en sådan yttre rationalisering, som jordbrukarna själva kunde vilja genomföra. Departementschefens uppfattning i detta avseende föranledde ingen erinran under riksdagsbehandlingen av nämnda proposition.

Vad särskilt angår tanken på att införa bestämmelser om en friköpsrätt för arrendatorerna vill utskottet betona, att sådana bestämmelser skulle innebära ett mycket långtgående ingrepp i den enskilda äganderätten. Motsvarande åsikt framfördes av tredje lagutskottet vid 1950 års riksdag i utskottets av riksdagen godkända utlåtande nr 15, som behandlade motionsyrkanden om bland annat friköpsrätt. Samma tveksamhet beträffande lämpligheten av friköpsrätten kommer för övrigt till uttryck i lantbruksstyrelsens yttrande över de nu väckta motionerna.

Vad här anförts synes alltså mana till försiktighet inför lagstiftningsingripanden på förevarande område. Eventuella ingripanden torde icke böra sträcka sig längre än till att förhindra särskilt stötande arrendeuppsägningar. Lantbruksstyrelsen har meddelat, att styrelsen för närvarande just överväger frågan om de ändringar i nyttjanderättslagen, som bör vidtagas i syfte att förebygga dylika uppsägningar. Övervägandena avser såväl sociala arrenden som arrenden i övrigt. Styrelsens förslag i frågan torde enligt vad styrelsen själv uttalat kunna framläggas under loppet av inne-

varande år. Utskottet anser, att detta förslag bör avvaktas, innan riksdagen gör någon framställning om särskild utredning i ämnet. Utskottet utgår därvid ifrån att de synpunkter, som åberopats i motionerna, blir föremål för uppmärksamhet under styrelsens utredningsarbete. Det är därjämte utskottets förhoppning, att detta bedrives så skyndsamt som möjligt.

I motionen II: 76 har anmärkts att personer, vilka förvärvat jordbruksfastighet som objekt för kapitalplacering, i många fall utarrenderar åkerjorden till närboende jordbrukare. Jordbruksbyggnaderna å fastigheten komme därvid icke till användning, och följden bleve, att byggnadsbeståndet lämnades utan underhåll och försämrades. Härigenom upphörde så småningom förutsättningarna för självständigt jordbruk å brukningsdelen i fråga. Motionärerna ifrågasätter därför, om icke lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk — den s. k. uppsiktslagen — borde kompletteras med en bestämmelse, enligt vilken brukningsdel icke finge utarrenderas i avsikt att från jordägaren avlasta skyldighet att hålla hus och jord i önskvärt skick, därest lantbruksnämnden funne jordbruket bärkraftigt och ansåge att det skulle ha en på detsamma boende brukare.

Lantbruksstyrelsen har i sitt yttrande över denna motion sagt sig vara medveten om att det är vanligt med utarrendering av jordbruk till grannar, varigenom den utarrenderade brukningsdelens byggnader blivit obehövlige. Styrelsen framhåller emellertid vidare, att icke endast den av motionärerna angivna ägarkategorien använder sig av detta arrendesystem. Jämväl jordbrukare, som av åldersskäl eller andra grunder önskade uphöra med jordbruksdriften, funne det ofta vara fördelaktigt att överlämna skötseln av åkerjorden till grannar. Ätminstone de för jorden avsedda ekonomibyggnaderna bleve på så sätt onödiga. Styrelsen betonar dock, att ett sambruk av antydd art ofta kunde vara till övervägande gagn för jordbruket, eftersom det i vissa fall innebure ett medel att temporärt ernå en behövlig förstärkning av ett angränsande jordbruk. Å andra sidan medgåves att sambruket ibland kunde leda till en icke önskvärd nedgång av antalet bärkraftiga jordbruk i en viss bygd. Styrelsen kunde likväl icke tillstyrka den metod, som motionärerna föreslagit för att råda bot på sistnämnda missförhållande. Den förordade kompletteringen av uppsiktslagen skulle nämligen medföra, att utarrenderingen av jordbruksjord i mycket stor utsträckning skulle läggas under statlig myndighets kontroll.

Utskottet delar i det väsentliga de av lantbruksstyrelsen anförda synpunkterna. Den lagändring, motionärerna närmast vill rekommendera, kan därför icke biträdas av utskottet. Detta utesluter dock icke, att de förhållanden, motionen berör, är förtjänta av viss uppmärksamhet från det allmännas sida. Lantbruksstyrelsen har anmält, att jämväl i detta ämne viss utredning planeras inom styrelsen. Utredningen avser närmast att bedöma behovet av en översyn av uppsiktslagen i vissa andra avseenden än det i motionen behandlade. Styrelsen utlovar emellertid, att under utrednings-

arbetet jämväl kommer att beaktas i vad mån man utan sådana långtgående åtgärder, som motionärerna föreslagit, skulle kunna komma till rätta med det av dem upptagna spörsmålet. Utskottet anser, att man tills vidare bör låta sig nöja med den granskning av frågan, vilken lantbruksstyrelsen sålunda ämnar företaga. Eftersom förevarande spörsmål står i visst sammanhang med de frågor, som avses bli behandlade inom ramen för lantbruksstyrelsens förut omnämnda översyn av nyttjanderättslagen, förutsätter utskottet, att de båda utredningarna sker i nära anslutning till varandra.

På grund av det anförda får utskottet alltså hemställa, att

A. motionerna I: 11 och II: 20 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd; samt

B. att motionen II: 76 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 26 mars 1953.

På tredje lagutskottets vägnar:

HUGO OSVALD.

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från f ö r s t a kammaren: herrar Osvald, Nils A. Larsson, Albert Hermansson, Lindahl, Ebbe Ohlsson, Ivar Nilzon, Boo och Georg Carlsson;

från a n d r a kammaren: herrar Andersson i Löbbo*, Åhman, Johansson i Torp, von Seth, Nyberg, Andersson i Dunker, Jansson i Hällefors och Persson i Appuna.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.